

Արդ եթէ թէ Ասողկան եւ թէ յիշեալ վարդանայ տուած տեղեկութիւնն ամփախենք, երկու կարեւոր հետեւութիւնք կը ճնանին.

1. Հին հայ այրուբենքը, որ զուտ բազանայն տառակցութիւնն էր, ասորական 22 տառէ կազմուած այրուբենքի մը վայ յեցեալ է:

2. Հին հայ այրուբենքը Մեսրոպ նախ ընդարձակեց 7 բազանայն յաւելով, եւ վերջապէս 7 ձայնաւոր տառ ալ կցելով կերպարանափոխ ըրաւ, այնպէս որ բազանայն այրուբենքէն փոխուեցաւ եղաւ ձայնատառ այրուբենք մ'ըստ յունական կազմապարի:

Հազիւ կինայ տոսցդ գիտուիլ թէ ինչ տեսակ ասորական զիր հին եղաւ հայ այրուբենքի վայ զիր յայերէն գիրը շաս կերպարանափոխ եղաւ կազմութեան ներքու: Եթէ ուղիւ կ Վարդանայ ըսածը թէ Քանիէլով գիրը հին այրուբենք մըն էր զըր Հայք գործածած էին, բայց յետոյ լքած, երբ Յունաց, Ասորուց եւ Պարսից տառելու մտան սովորական գործածածեան մէջ, այն ատեն կինամի շատ յառաջ երթալ եւ քրիստոնէական առաջին դարուց պալմիրական գիրն ենթագրել, կամ թերեւս աւելի հին այրուբենքը մը: — Այսպէս Ք նախանաբար չէ այլ ինչ՝ բայց սեմական Շ<sup>1</sup>, որ յետոյ յունական չ տառէն ազգեցութիւն կրեց: Յայսնի կապ ունի Կ' պալմիրական — եւ կիլիկեան գրամոց և տառին հետ: Լ եւ Ղ տառերուն (որոնց վերջինը լոկ եղանակաւորութիւն է առաջըն) Տիրու լոկ սեմական Հ<sup>2</sup> տառը կինայ լլու: — Անշատ Պ տառին մէջ պալմիրական Շ ծածուած է, որ յոսի գործած թէ կը նմանի: Յայնաւողները յօրինած է Մեսրոպ ինչ ինչ փոխ առնլով Պարսից տառերէն, եւ իրեն ծանօթ էր մեր աւեստական գիրը, որմէ են ապահովապէս Ե եւ Է տառերը: Յունական Ե եւ Խ նախատիգ ձեւերէն չէր համար պայսիին նման ձեւեր համել: — Բայց որովհետեւ մէկ կողմանէ չներ գիտեր հայ տառերուն սեմական նախատիգը, (լոկ ենթագրածիւներ կրնակը ընել այս մասին) միւս կողմանէ նաեւ հայ տառերուն ձեւափոխաթիւնը չենք կրնար հետազոտել Մեսրոպէն (Ե գարէն) միւնք թ գար. ուսաի առ այժմ մեզ առաջնորդ կը միայ լոկ ազգային աւանդութիւնը. եւ պէտք ենք այս վերջույն ընթայածը ինամոնը կը լուել, եւ այսպէս ինդրոյն լրւածման մերձենալ,

<sup>1</sup> Հման. կիլիկեան գրամութեան (ի թերթիւն Kuhn's Zeitschrift, XIV. Tafel 1): Առ. Հեղ.<sup>2</sup>

<sup>2</sup> Հման. կիլիկեան գրամութեան: Ս. Հեղ.

Այսպէս կը վերջացընէ գիտնականն իւր յօդուածն, որուն, ինչպէս ըսնիք, կարծեաց չենք երաշխաւոր. վասն զի ինդրական է շաս բան եւ վեճի առարից: Ուզիշ տոթիւ թէրեւս դիպող տեղ կ'ունենակը այս ինդրոյն զբաղեցու:

Հ. 8. 8.

ՆՈՐ ՀԵՐԳԻՑԻՑԻՆ, ԵՐԿՐՈՐԴ ԵՐԿՐՈՒԹՈՒԹԻՒՆԸ

Վարերէ տարիի մը յառաջ առիթ ունեցանք՝ այս հայագէտ մը ու տիղուան տակ՝ ազգին լեռուադիսան մասպարութիւնն հրարիել Արքուու Պոկիկի վայոց: Այսոր վերաբեր նոյն պաշտօնը պիտի կատարենք: Պոկիկի այս երկրորդ երաշխաւութեանը՝ ի մերձուած ծանօթանան անշուշու աւելուրդ պիտի չհամարոնի: Ինչ է այս գործ նպատակն եւ մեզ համար ինչն նշանակութիւն կրնայ ունեղալ:

Փութանք ըսելու, որ Պուկիկ այս գործ ձեռուոր բառական ծառայութիւն մասուցած է հընդեւրական վետապիտութեան ընդհանրապէսն, եւ նախանդ ետրութենի հետամասն եղողներու: ասկան հայերէնի զարդարնեն՝ այս գործն մէջ ծառայութիւն մը չեն կրնար ավինկալել. նախ որովհետեւ հայերէն իր արգէ ծանօթ, իր խանութեանը այս գրքին մէջ իր անուղացի գործիք կը դրածուուի՝ ետրութենին որոշ ասէնանքն եւ երկրորդ՝ հայերէնի նկատմամբ նոր տեսութիւն կամ նուզպարութիւնն մը հազիր թէ ցանուցիր կրնայ նշանարուի բրանդաւակ գործն մէջ. գանը լի Պուկիկ էր գործածած աղբիւներն արդիշ ծանօթ են, հետեւարա հայերէնի նկատմամբ եղած համեմատութիւններէն շատ քիչեր նոր են:

Սակայն ասու չենց ուզիր կը սել: Թէ գիլըն բարերէն անօնս առնելու արժանիք է: վասն զի ըստ հեղինակին վկայութեան՝ (Եջ X) այս գործու ամբողջ մը չէ, այլ իւր սիուզպրիդ եւանց տառ շաբարը՝ որոն շարաւակութիւնն եւս կը խոստացու (Եջ X):

Հեղինակն որպէս զի ետրութերէնի հնդեւրապական լեզուաց հետ ունեցած ազգակցութիւնը ցոյցնէ (Ծիրգէմաննան, որոնք սիսերական ենինթակարու համազարած եւ ետրութերէնը, եւ ընդգէտ Պաւլի՛ որ բացարձանապէս ոչ-Հնդեւրապական կը համարէր), բարեկամի մը — Փրոֆէսուոր թամէնի — նամանի առիթ առնլով, միջամանի կը սայերացլ հեղինակաց (Robert Ellis եւն.) ըստ խոզակութիւններն առանել եւս հաստատելու բայց ուսիու գործ մը գործ ըլլալու յանդընական պածանքէն հեռու է հեղինակը, որ կը նոտովագիր՝ թէ Հայերէնի նկատմամբ ունեցած ձանօթութիւններն շատ ներէ են՝ (Եջ XI):

Այս ընդհանրուր յառաջարանութենէ ետեւ

<sup>1</sup> Տես Հանդիւն Ամստերդամ, 1890. Մարտ, էջ 53.

<sup>2</sup> Որոն տիղուան է. Etruskiisch und Armenisch, sprachvergleichende Forschungen von Dr. Sophus Bugge, Professor an der norwegischen Universität. Erste Reihe. (Universitäts-Programm für das erste Halbjahr 1890.) Christiania, in Commission bei H. Aschehoug et Cie. 1890, էջ 179.

կ'անցին հեղլինախն այսեւայլ ետքորերեկն բաւերո  
համեմատութեան մին հյուրերէն, թւուալ 185: —  
Են համեմատութեան բաւերեկն շատերն անհամանական  
կ'երեկին, քանի որ բաւերու կազմութեան համա-  
ռակ համեմատութիւններն կ'ըլլաց պայմանիսի բառե-  
րու գոյայ, որոնք ի մեջ չընդին են չեն կրնար ունե-  
նալ համեմատականութեան ենթագրեա ուսուանան:   
Թիգ բառը՝ որ “Դիմուն. Տի մասնական նշանակու-  
թին ունենալով համարունակն ի համարի հեղինա-  
կը (Եջ 7), ի համեմատէ հսկերեն խափել բառին  
հետ, որ ինչպէս յայտնի է, անդեւ, իր դանեւ եւն.  
իր նշանակէն, արդ թէ ինչպէս բառի մին նմանա-  
նակ ըլլացն ըստին պայմանութեան մատութեան կը մեր-  
ձեցու, այս անդամանէն է: Բոլոր տանը որ այս  
խոճեւնին հսկերեն ըլլացն իսկ պացցցեցալ չէ:

Բայց աւելի զարմանակն է էջ 30 ըստն՝ “Դիցուհի ասած ապահովագություն ի բառին՝ հայերէն՝ ուղարքին հետ քարծ համեմատութիւնն է, իր կլանուն չուն: Բայց ըստն այս ասելու հաստատություն դրան մը կ'ունենար, եթէ Հ կուշ-շուն ը բառն գտնուէր Հայերէնի մէջ, որ յայսնի է թէ ի զոր կը փրկուութու: Արքան կախուաց այլազդ քրանչէն, հաստատուած կը մասն Հայերէն առաջն բառին՝ սանահիր ըստա սեռականներ եւ, զանդիդի սաստ սեռականներ հետ ուղեցած յարաբրութիւնը. Ենդուր որ Տաղի գամբանենքու (էջ 30), հաստափուար արձաններու (էջ 32), ներքիներու (էջ 33) եւ այլ իրաց վայեն հանուած կլսողու-շուն բառն իր սուուզութեան ապացոյներ չափն: Ինչ մէր ընթե եցրոցաց համար թերթիւններու շղթէնիք իւ չուզինք, կրնայինք այս պինի անպատճ հութիւններ մասնակի ցողոցներ: Բայց թող երկու երեք բառեր իրք օրինակ ծառապէն բովածաւան կերպն: (Համար մտած իտս էջ 40, ըերան էջ 44, սառա էջ 45, մոտան էջ 47, լար, լար, լար էջ 52 = պա-պա- եւայն:) Սերուբերէնին նչը բառը՝ որ “Դուստր” կը համակէն, որպէս զի Հայերէնի հետ ըստ օրինի համամտություն, բնաւ հայր չենց նեստեր հայերէն էի բառն (է = այս համականակ կ'երեւէ, եւ ոչ՝ է) ամէն մէկ գրին փոփոխութեան պատճառներն Հայութացած թեաեա երեսապայել, եւ էի բառն Նշանավութիւնն որ յայսնի է ի ելուսն եւ այլ բռառերէն անեն թիւի:

Հաւաքոյն կ'ըմբար, ըստ մեզ, եւ աւելի հըմ-  
տական գործ, եթէ փոխանակ ջրապետներու եւ  
նմանաց գործերի իր հայերենի առաջնարդ ըն-  
տրելու, եւ անսնց տutի զատն սփառելուն հաւան  
հանդիպնական ամսէ, սմէր Հիւալշնենեան դրութեամբ  
նախ հայերենն հրմանվին ուստիմասիրել:

Ակամյա կամքը պատճե խօսելու հարկա-  
դրանցից, եթ գիրքը կարդապատ տան մէկ  
քայլ էր Հռաստակու զեմ թէ ի գոր սահմառ-  
թին էր գութիւններ կավալլ՝ եթ ցաւոցներ զո-  
րութիւն չունին, ասով՝ բնականապէս, Հայերէնի  
հետ եղած նմանութիւններն տարակուական ըլ-  
լարան — ի բաց առելա պահական — տարակուաստա-  
նան կը մնան եւ պիտի մնան նաև ետութէրներ՝  
Հայերէնի հետ ագգակցութիւնը:

Յուսանց օր յաջորդ շաբան կը հագիտըէ  
մեղ մեր կարծիքը փոխելու:

Սեր այս համառուս տեսութիւնը չենք կրա-  
սոր գեղարվելու, առանց յօդուածին մը գեղարվելուն  
մէկ մասուածին քանի մը ակնարկութիւն-  
ին ի մէջ ըբրելու, ի մէջ զգուշացնին մը ու-  
սումնականաց: «Երբազրի սուսմականն եւ հայ-  
ական քրականութիւնը յօդուածին մէջ՝ երպար-  
աց հսկերնին նկատանք ըրած և սուսմականու-  
թիւնն առաջ առա արդաւոյն դրսաւելն ետքը,  
պայսկն կը շաբանակէ: .. . Բնական է որ այս բա-  
ռաւոր կետերուն հետ խառն հանդիպին նաև  
սառաւերներ, կ'ուզենք բար թէ նոյն ստարալեզու  
Հրատականեւած առաջ մէջ բրեմն այլբարձր նկատ-  
ամբ օւախ կարծիք, ծառա հետեւթիւնն եւ  
շնորհակիր, որ չափանաց քննագագտիւնը ողիք,  
հարեւանցի կամ միակողմանի տեսութենք: .. . կը  
ծագին Մանաւառու որ այսարին ստարագի դժու-  
ներէ սման, հսկերնին թէ եւ շըսներ ըլորդովնին  
սահնակեալ՝ գեթք վարպարաց ծանօթ Ալլավ,  
իրենց գասառասանին հիմք կ'առնուն այս կամ այն  
«Հին կամ նոր, նոյ կամ օտար» հեղինակի մ'ան-  
«ճշշ կամ ճիգապան կամ միակողմանի կարծիքն,  
որով ի հարկ նյախափ կ'ըլլայ նաեւ հետեւու-  
թիւնն որը կը հանեմ»:

“ Ա երջիշեալ դրութիւնը կրնան տոհիծ տալ  
ե երկու իրապու հակառակ ծայրից մվյան մէջ ինամ-  
սւու Այս ճանքերէւնք մին է առ առ գնանքնեալ  
եւ եւ ճիշտին բարձրացնութիւնն անաւագ յանցույթը  
ա անհնա ամեն բովանդականին, բորբոքին անհնա-  
ատուրըլլա անսնց եւնկատել իրբեւ անսխալ պատ-  
քան, լոկ անոր համօր լուս զի ենօրութիւնն առ-  
առ անհնա անուցն իսքին ու ապառութիւնն էն, լուս զի  
ու որ թւ էւ լուսուցն իսկ միւրը թեթեւութեամբ  
եւ արհամարհութեամբ մերբեւ ինչ որ հակա-  
ռակ ի երեւա կամ իրբ հակառակ կ ինչ ցայժմ  
մեր մէջ ուր հասարակ տիրոս կարեաց, ներում  
մեզ շաբեւ երեւեմ սակ ենակապարանին Արդ  
մեր մատենագիրներէն (որ նյոյն է՝ նաեւ յօդուա-  
ծագիրներէն) պահանջնալ զգացաւութիւննեալ  
ու որ հմեն թիւնն է որ պին որ ըլլայ որ նյոյն  
երեսու հակառակ ուղղութեանց ու ոչ ի մին շե-  
զերով, միջնն մանապարհը բռնեն, ուշի ուշի  
ըննեն իրաց բովանդակ համագալուքը, մի ըստ  
միուն կըսաւ ի թերեւ եւ լընդէմն ցցցերն ու  
պատասխանեցը, եւ թօք ապալց ամեն միան միանըննան  
ա տեսութիւն, ամեն կորնթակարութիւնն եւ կանիա-  
կալ կարծիք, հիմական քննադատութեանը ջա-  
սան սոսուել եւ երեւա համեմ բռն ճշմարտու-  
թիւնը: Վասն զի ինչպէս ծաղապան է ենիքույթը  
ցցցերի եւ սփսնականա պատճառապանութիւնն  
ներեւ բանուելով՝ ամեն նորութեանց հետեւիլ,  
նյոյնէն ծաղուել կըլլա պին եւ պաշտպանել  
կարծիք մէջ այս հման վախ յենլով թէ պասպէս  
լաստ ու սոսութենք, թէ այս կամ այն որ տա-  
բինիր կամ գարեր յառաջ այսպէս աւանդագ է ու ”

‘ 86 էջ 14, “գալու տար ուրախացոյց զմբան փիւնկ՝ յայտ ե, այս: